

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE "AMBER"

"Amber" in Classical Turkish Poetry

Işıl Pınar ÖZLÜK¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ipozluk@hotmail.com, orcid.org/0000-0001-7998-4740.

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 29.08.2024

Kabul/Accepted: 19.10.2024

DOI: 10.20322/littera.1540677

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, amber, anber, koku, saç, renk.

ÖZ

Klasik şiirin dünyası sınırları şairin hayal gücüyle çizilen bir mecradır. Şairi şiirin şekil özellikleri dışında kısıtlayan tek unsur hayal gücüdür. Şair isterse Güneş'i feleğin tahtına oturtabilir ya da hükümdarın kılıcını arşa astırabilir. Bunu yaparken istiareler, teşbihler, hüsnüaliller kullanır. Alışılmadık bağdaştırmalar kurmakta klasik şairin eşi yoktur denilse mübalağa olmaz. Doğadaki hemen her unsur onun hayallerinde bambaşka kılıklarla karşımıza çıkar. Bu unsurlardan biri de "amber"dir. Amber, Osmanlı toplumunun gündelik hayatında önemli bir yeri olan, uzak coğrafyalardan getirilmesi ve zor bulunması sebebiyle de oldukça kıymetli bir maddedir. Onun bu kadar aranan bir nesne olmasındaki en önemli amil hiç kuşkusuz eşsiz kokusudur. Şiirlerde de gerek kokusu gerek rengi ve şekli bakımından sevgilinin fizikî güzelliği unsurları başta olmak üzere birçok unsurla benzetme ilişkisi içerisinde ele alındığı görülmektedir. Bunun yanı sıra güzel kokusu sebebiyle yiyecek ve içeceklerle belli miktarda karıştırılarak yeme-içme kültüründe, başka unsurlarla yahut yalnız başına kullanılarak mekânlarda mum ya da tütsü olarak kullanıldığı da bilinmektedir. Amberin macerası burada da bitmez; amber bir tür reçineyle yoğurularak güzel kokulu bir macun elde edilir. Bu macunun sertleşmesi ve şekillendirilmesi sonucunda tespih, takı, kahve fincanı, kâse ve benzeri birçok eşyanın yapımında amber kullanılır. Bu çalışmada klasik şiirin dünyasına tabiatan dâhil olan ve eşsiz kokusuyla bilinen "amber" ele alınmıştır. Amberin tanımı, nasıl oluştuğu, nerelerde bulunduğu konusunda malumat verilerek klasik şiirde ne şekilde kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

Keywords Classical Turkish poetry, amber, anber, scent, hair, colour.

The world of classical poetry is a medium whose boundaries are drawn by the poet's imagination. If the poet wishes, he can place the sun on the throne of the heavens or hang the ruler's sword in the sky, and in doing so he uses metaphors, similes and metonymies. It would not be an exaggeration to say that the classical poet is unrivalled in unusual associations. Almost every element in nature appears in his imagination in completely different guises. One of these elements is 'amber'. Amber is a very precious substance that has an important place in the daily life of the Ottoman society, as it is brought from distant geographies and is difficult to find. The most important reason why it is such a sought-after object is undoubtedly its unique odour. In poems, it is seen that in terms of its smell, colour and shape, it is dealt with in a simile relationship with many elements, especially the physical beauty elements of the lover. In addition, it is known that it is mixed with food and beverages in a certain amount due to its fragrance and used in food and beverage culture, with other elements or alone as a candle or incense in places. The adventure of amber does not end here; amber is kneaded with a kind of resin to obtain a fragrant paste. As a result of the hardening and shaping of this paste, amber is used to make rosaries, jewellery, coffee cups,

bowls and many similar items. In this study, "amber", which is included in the world of classical poetry from nature and known for its unique odour, is discussed. By giving information about the definition of amber, how it is formed and where it is found, an attempt has been made to determine how it was used in classical poetry.

Atıf/Citation: Özlük, I. P.(2024), "Klasik Türk Şiirinde "Amber", *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 10/4, 572-592.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Işıl Pınar ÖZLÜK, ipozluk@hotmail.com

GİRİŞ

Osmanlı şairi, hemen her eserinde yaşadığı hayattan aldığı dil malzemesini şiirlerinde kullanmıştır. Çoğu zaman insan, hayvan, bitki, eşya, hatta bütün kâinat klasik şiire ya İlahi ya da beşerî olan "sevgili"yi anmak suretiyle dâhil edilmiştir. Edebî sanatlardan istifade edilerek renkten renge, şekilden şekle giren sevgili, bazen Güneş olup kâinatın merkezine yerleştirilmiş, bazen aslan olup hayvanlar âleminin tahtına oturtulmuş, bazen de sultan olup kullarının katline ferman vermiştir. Sevgilinin ve onun etrafında oluşan dünya, teşbih, istiare, tevriye, mecaz vb. sanatlardan yararlanarak tabiattan alınan unsurlarla aralarında kurulan benzerlik ilişkisi içerisinde yeni söyleyiş tarz ve şekilleriyle okuyucuya sunulmuştur. Dili çok iyi kullanıp kelimeler arasındaki ilgiyi müthiş şekilde kuran şair, mevcut kelimelerden okuyucuyu hayran bırakan hayaller oluşturmayı başarmıştır. Klasik şiirde sevgilinin yüzünün Güneş ve Ay'a, saçlarının yasemin ve sümbüle, gözlerinin ahu ve nergise, yanaklarının lale ve güle, benlerinin misk ve ambere benzetildiği beyitler sıkça karşımıza çıkmaktadır. Şairler bu tarz kullanımların yanında, daha önce söylenenleri farklı şekillerde yeniden ifade ederken orijinal mazmunlar bulma konusunda da geri kalmamışlardır. Nitekim güller, sevgilinin güzelliği karşısında utancından kızarıırken menekşeler boyunlarını bükerek, serviler bahçeye gelen güzeli görebilmek için yolun kenarına sıralanır, amber sevgilinin saçına özendiği için yüzüne kara çalınır bu sebeple onun rengi karadır. Kısacası tabiattaki her unsur adeta şairin şiirini oluştururken kullandığı malzemedir. Bu çalışmada uzak denizlerden klasik şairin divanlarına girmiş bir unsur olan "amber"nin mahiyeti ve şiirlerde ne şekilde ele alındığı dikkatlere sunulacaktır. Kelime bazı sözlüklerde 'amber bazılarında 'amber olarak ele alınmıştır ancak kelimenin (Türk Dil Kurumu) Türkçe Sözlük'e amber olarak girmesi sebebiyle çalışmanın beyitler dışında kalan bölümlerinde kelime bu şekliyle kullanılacaktır (1998:98). Amber klasik şairin şiirlerine öncelikle kokusu sebebiyle girmiştir. Güzel kokusu yönünden sevgilinin güzellik unsurları da dâhil olmak üzere pek çok unsura benzetilmekle birlikte rengi bakımından da çeşitli benzetmelere konu olmuştur. Bu sebeple çalışmada öncelikle amberin ne olduğu, nereden geldiği, hangi alanlarda kullanıldığı, Osmanlı toplumundaki önemi üzerinde durulacak sonra klasik şiire hangi yönleriyle hangi benzetmelerle dâhil olduğu dikkatlere sunulacaktır.

Toplumumuzda amber ve kehribar kesin çizgilerle birbirlerinden ayrılmış olsa da Batı'da bizim kehribar olarak adlandırdığımız taş, amber adı verildiği bilinmektedir. Ömeroğlu, çalışmasında bu taşın *Pinus succinifera* adındaki bir çam türünün fosilleşmiş reçinesi olduğunu, İngiltere'deki arkeolojik kazılarda M.Ö. 11.000 yıllarına ait işlenmiş kehribar bulunduğunu belirtmektedir. Kehribar oldukça saydam açık sarıdan kıvılcıma kadar farklı renklere

sahip olabilen ve içerisinde zaman zaman fosillere yahut fosil parçalarına rastlanabilen kıymetli bir taştır. Süs eşyalarında, süslemede ve takılarda kullanılmaktadır (Ömeroğlu, 2009: 1). Ağaç reçinesi olan kehribar, güzel kokması sebebiyle ambere benzetilmiştir. İki maddenin karışmaması için amber *ambergris* (ambre gris) yani gri amber, ağaç reçinesi olan kehribar ise *yellow amber* ya da *amber jaune* yani sarı amber olarak anılmıştır (Erdem 1991:7; Çakır 2021: 41).

Bugün elimizdeki laboratuvarlar ve sahip olunan teknik imkânlar sayesinde amberin nasıl bir madde olduğu bilinse de Orta Çağ'da amberle ilgili farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bu dönemde görüşlerden bazılarına göre amber, denizin dibinde yetişen bir bitkidir (Qazwini 1868: 236; Levey 1961: 400; Süleyman el-Tâcir 2012:17; Abu Zayd Al-Sirafi- Ahmad İbn Fadlan 2014: 25, 29; al-Ya'qubi 2018: 211'den akt. Çakır 2021). Amberin denizlerin dibinde yetişen bir bitkinin reçinesi ya da denizde yaşayan bazı hayvanların dışkısı olduğu (İdrisi 1836: 64; Levey 1961: 400; Bakır 2000: 65; Tercüme-i Acâ'ibü'l Mahlûkât, 2019: 291'den akt. Çakır 2021), denize düşen çığden oluştuğu (el-Cevziyye, 2013: 326'dan akt. Çakır 2021) gibi farklı varsayımlar vardır. Kâşânî; amberin gelgitlerle denizin yüzeyine çıkan nefte benzer bir madde olduğunu ifade ederken (Kâşânî, 2007:254'ten akt. Çakır 2021), Damîrî amberin denizin dibinde oluştuğunu ve bazı balıkların bu maddeyi yedikten sonra sindirememeleri sebebiyle kusmaları sonucu zamanla sert bir kütleye dönüştüğünü belirtmektedir (ad-Damîrî, 1908: 390'dan akt. Çakır 2021:41-42-43).

Sözlüklerde amber, Hint Denizinin bazı sahillerinde bulunan Ada Balığının midesinden çıkardığı kokulu, siyah bir madde (Şemseddin Sâmi 1989: 953), "esmeramber, İspermeçet Balinası, Kadırgabalığı, Kaşalot" (Mutçalı, 1995: 601), "Ada Balığının bağırsaklarında toplanan yumuşak, yapışkan ve misk gibi kokan, kül renginde bir madde, güzel koku, güzellerin saçı" (Devellioğlu 1998:33), İspermeçet Balinası, hoş kokulu, latif herhangi bir şey (Redhouse 2015:1324) ifadeleriyle açıklanmaktadır. Gri amberin, Amber Balinasının bağırsaklarında oluşarak dışarı atıldığını, gri bir kütle halinde denizin üzerinde yüzdüğünü ve daha çok İrlanda açıklarında rastlandığını belirten Hurton nadir bulunduğu için çok para ettiğini belirtmektedir (Hurton 1995: 114). Amber, ambregis yani gri amber, toplumumuzda İspermeçet Balinası veya Kaşalot olarak bilinen, Latince adı *Physeter Macrocephalus* olan, Sperm Whale adıyla da anılan balinanın ürettiği bir maddedir. Balinanın yediklerini sindirmek için salgıladığı maddenin istifra veya dışkı olarak suya bırakılmasıyla aylarca bazen yıllarca güneşe ve suya maruz kaldıktan sonra kıyıya vurmuş haline amber adı verilmektedir. Hayvandan denize salındığında rengi çok koyu olan madde, kıyıya vurduğunda açık griye dönüşmektedir (Ozan 2020: 356-357). Amber; Bahama adaları, Hindistan, Kuzey ve Güney Amerika, Çin, Japonya ve İrlanda'nın bazı sahil ve açıklarında bal mumu kıvamında küçük topaklar veya birkaç yüz kilogramlık kütleler halinde gri siyah, kirli sarı renklerde bulunan denizde geçirdiği süreyle paralel olarak kokusu güzelleşen alkole konulduğunda veya ısıtıldığında eriyen ender bulunan pahalı bir maddedir (Erdem 1991:7).

Amber kelimesinin Arapça kökenli bir kelime olmadığı düşünülmektedir. Kelimenin, Pehlevîce aracılığıyla Yunanca tanrıların ölümsüz olmalarını sağlayan ve yedikleri zaman insanlara ölümsüzlük bahşeden *ambrosia* kelimesinin bozulmuş hâli olduğu tahmin edilmektedir. İskender'in Hindistan coğrafyasına yaptığı seferler esnasında, yaşlılıkla ilgili bazı şikâyetlere iyi gelmesi sebebiyle amberi, ambrosiaya (a-mbrotos- ölümsüz, ilâhî) benzeterek bu şekilde

kullanmaya başladığı belirtilmektedir. Amber, Avrupa'ya XIII. yüzyılda Endülüs Arapları tarafından getirilmiş ve *amber* şeklinde Avrupa dillerine dâhil olmuştur (Erdem 1991: 7-8). Romalılar amber için *zazaşıyan* kelimesini kullanmışlardır (el-Beyrunî 2011: 272'den akt. Çakır 2021: 41).

"Ak amber", şeklinde de isimlendirilen amber, Osmanlı döneminde saraylılar ile zenginler tarafından kullanılan bir maddedir. Osmanlı topraklarında ilk zamanlar ne olduğu ve ne işe yaradığı tam olarak bilinmeyen amber zamanla sadece sahip olduğu güzel kokusundan dolayı değil kalbi kuvvetlendirmek, sindirime yardımcı olmak, sinirleri yatıştırmak, tifoyu tedavi etmek amacıyla da hekimler tarafından ilaç olarak kullanılmıştır. Hatta aşk isteğini artırmak için âşıkların da ambere başvurdukları bilinmektedir. Amberin, Kaşalot adı verilen bir balık türünün safrasında kum hastalığı sebebiyle oluştuğu, bu balığın kusmuğu olan amberin pek de temiz olmayan bir madde olduğu düşünülmekteydi (Pakalın 1971: 61). Osmanlı İmparatorluğu'nda amber, iştah açıcı, mideye iyi gelen ve göğüs darlığı şikâyetlerine iyi geldiğine inanılan bir maddedir. Bal ile karıştırılarak macun haline getirilerek yahut pastil olarak kullanılmıştır. Amberden tespih, kâse, tabak yapıldığı gibi mum hâline getirilerek güzel koku vermesi amacıyla buhurdanlarda da kullanılmıştır. Oldukça pahalı olan ve farklı coğrafyalardan getirilen saf amber, bu hususlardan ötürü nadir bulunan kıymetli bir maddedir (Abdülaziz Bey 2023:511). Osmanlı İmparatorluğu döneminde hali vakti yerinde olanların evlerinde amberli kahve içildiği bilinmektedir. Nitekim kahve içileceği zaman fincan, yakılan amberin dumanına tutulduktan sonra kahveyi o hoş kokuyla içmek veya amberi fincanın içerisine küçük bir kafesle koymak amberli kahve içmenin yollarındandır. Amberi kahvenin konulduğu kavanoz ya da kabın dibine vidalanmış kafes tarzı bir bölmeye koymak da kahveye amber kokusu verebilmek için kullanılan yöntemlerdendir (Abdülaziz Bey 2023:295).

Amber, bu kullanım alanlarının dışında kültürümüzde farklı alanlarda da karşımıza çıkmaktadır. Erzurumlu İbrahim Hakkı *Marifet-nâme* adlı eserinde hem cennetteki binaların sıvalarının amberden oluştuğunu (2013: 19) hem de amber, misk, kâfur, ud gibi güzel kokular sürmenin ve bunları buhur olarak kullanmanın sünnet olduğunu ifade etmektedir (2013: 433). Çeşitli rivayetlerde Hz. Muhammed'in kokusunu Muâz b. Cebel'in *misk veya ambere* benzettiği ifade edilmektedir (Özcan 2023:98). Bu konuda "Hz. Âişe (radiyallâhu anhâ)'nin şöyle dediği rivayet edilmektedir: Resûlullah (aleyhissalatu vesselâm) misk ve amber gibi, renksiz koku maddeleri sürünürdü ve derdi ki: Sürünme maddelerinin en iyisi misktir" (Diktaş 2012: 53). Amber, saray hayatında bazı ritüellerde de karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı sarayında Ramazan ayının on beşinci gününün sabah namazı Hırka-i Saadet dairesinde kılındıktan sonra Hırka-i Saadet muhafazasından çıkarılmakta, yakasındaki düğme ıslatılarak amber sürülüp kurutulmaktaydı. Saray halkı, devlet ricali ve davetliler tarafından ziyaret edilen Hırka-ı Saadet'in yüz sürülen kısmı gül suyuyla yıkanmakta, amber sürülerek kurutulmakta ve daha sonra kaldırılmaktadır (Ortaylı 2008: 116).

Tarihî geçmişine bakıldığında amberin, yüzyıllardır öncelikle güzel kokusundan faydalanılmak amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Koku insanı en çok etkisi altına alan duyulardandır. Henüz gözle görülebilen değişiklikler olmadan bozulan bir yiyecek ancak koku duyusuyla tespit edilebilir. Bir mekâna girildiğinde orada kalıp kalmamayı ilk etapta duyulan koku belirler. Alınan güzel kokuyla refleks olarak o yöne dönmek, yine koku sebebiyledir. Koku

duyusu insan beyninde hafıza ve yaratıcılığı etkileyen bölümde bulunmakla birlikte yirmi dört saat durmaksızın çalışan tek duyudur. İnsanın farklı karışımlardaki kokuları tespit etme kabiliyeti *psikofiziksel* testlerle ölçüldüğünde en az bir trilyon kokuyu birbirinden ayırt edebildiği görülmüştür. Bu rakam görme duyusunda birkaç milyon renk, duymada ise yarım milyon civarında ses olarak belirlenmiştir. Ayrıca kokular bazen belli duygusal durumlarla hafızaya kaydedilmeleri sebebiyle aradan zaman da geçse aynı koku alındığında anıları canlandırmaktadır (Köse Khıdırov 2016:1-2). Bazılarımızın zihninde yemek bazılarında kek ya da kurabiye kokularıyla hafızamızda yer edinmiş ev kokusu da böyle olmalıdır. Belki de bu yüzden en eski çağlardan beri koku kavramı ve güzel kokma arzusu insanoğlunun gündeminden hiç düşmemiştir.

Eski Mısır'da güzel kokular, tanrılara adak olarak sunulmuştur. Parfüm kelimesinin etimolojik köküne bakıldığında, sözcüğün Latince *per fumum* "buharla" manasına geldiği görülmektedir (Hurton 1995: 25). Kelime muhtemelen çiçeklerin kokusunun damıtılması yoluyla elde edilmesi yöntemine dayanmaktadır. Modern manada ilk parfüm 1370 yılında *Eau d'Hongrie* "Macaristan Suyu" adıyla bir keşiş tarafından lavanta yağı ve biberiye kullanılarak Macaristan Kraliçesi Elizabeth için üretilmiştir (Hurton 1995: 7). Bugünkü tabirle kozmetik ürünler ve kokular insanın estetik zevki sebebiyle en eski dönemlerden beri kullanılmaktadır. Bu unsurların, kullanan bireyin cinsel çekiciliğini artırarak onu hem mutlu, hem de beğenilir hale getirdiği düşünülmektedir (Şenesen 2008: 392). Osmanlı İmparatorluğunda amber insan vücuduna ve giysilere sürülebildiği gibi oda kokusu olarak da kullanılmaktaydı. 1717-1718 tarihli mektuplarında o dönemin İngiltere elçisinin eşi olan Lady Mary Montagu kethüdanın evinin haremde gördüklerini şöyle anlatmaktadır; "...oyun bitince içeriye giren dört sarışın cariye'nin ellerinde gümüş buhurdanlıklar vardı. Havayı anber ve sarı sabır vs. ile kokulandırdılar..." (Kurutluoğlu, t.y.: 81). Sadece misafir ağırlandıktan değil alelâde günlerde ve Ramazan ayında da iftar vaktine az bir zaman kala yemek yenilecek odanın bir köşesine içinde öd ağacı ya da çok kibar ailelerde amber konulan buhurdanlar yakılmaktaydı (Abdülaziz Bey 2023:271).

Amber kıymetli bir maddedir. Bu sebeple Osmanlı İmparatorluğu'nda hediyeleşme geleneğinde de kendisine yer bulmuştur. 1691'de II. Ahmet'in tahta çıkması sebebiyle Veziriazam Köprülüzâde Mustafa Paşa'nın verdiği hediyeler arasında yüz kırk dirhem amber de yer almaktadır (Ünyay Açıkgöz 2012:49). 1692'de Ali Paşa'nın hükümdara gönderdiği hediyeler arasında dört yüz seksen miskal ve dört kese amber bulunmaktaydı² (Ünyay Açıkgöz 2012:101). Sosyal hayatın içerisinde kullanım alanının yaygın olması, aynı zamanda pahalı bir madde olması ve zor bulunması sebebiyle de hediye olarak verilmesi amberin dikkate değer bir unsur olduğunu göstermektedir. Elbette böyle bir unsur klasik şairin dikkatinden kaçmaz. Amber farklı özellikleriyle şiirde sıklıkla ele alınır.

Klasik şiirde sevgilinin fizikî güzellik unsurlarıyla alakalı birçok beyit kaleme alınmıştır. Konuyla ilgili teorik eserler de yazılmıştır. Şerâfeddin Râmî'nin *Enisü'l-uşşâk*'ı, Mu'îdî'nin *Miftâhu't-teşbih*'i ve Sürûrî'nin *Bahrü'l-ma'ârif*'i bu eserlerden bazılarıdır. *Enisü'l-uşşâk*'ta 19, *Miftâhu't-teşbih*'te 21, *Bahrü'l-Ma'ârif*'te 28 güzellik unsurundan

² Amberin hediyeleşme geleneğindeki yeri ve bu konudaki geniş örnekler için bkz: Ünyay Açıkgöz, F. (2012). XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hediye ve Hediyeleşme. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

bahsedilmektedir. Bu çalışmalarda amberin, güzellik unsurlarıyla kokusu, rengi ve şekli bakımından benzerlik ilişkisi içerisinde kullanıldığı görülmektedir.

Amberin en belirgin ve dikkat çeken özelliği, sahip olduğu güzel kokusudur. Eğer sahip olduğu bu güzel koku olmasaydı, ne beyitlerde yer bulur ne de bu denli değerli bir metaya dönüşürdü. Ancak kokusuyla klasik şiire giren amber, rengi ve şekli bakımından da çeşitli benzetmelere konu olmuştur. Onlarca ya da yüzlerce kiloluk amber kütlelerinin çeşitli işlemlerden geçirilerek kişisel kullanım ve mekân kokusu olmak üzere şekillendirildiği bilinmektedir. Güzel kokulu farklı maddelerle yahut tek başına mum şekline getirilerek kullanılması veya küçük tanelerinin ezilerek çeşitli yağlarla vücuda, saça, yüze sürülecek bir parfüm haline gelmesiyle sevgilinin kokusunu betimlemesi beyitlerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Ele alınan beyitlerde amberin hem kokusu hem de rengi ve şekli bakımından şairlerin hayal kapılarını araladığı görülmektedir.

Tespit edilen beyitlerde amberin en çok kokusu yönünden yapılan benzetmelerle ele alındığı görülmektedir. Turan, klasik şiirde kokuyla ilgili kavramları üç başlık altında toplamaktadır: Birinci grupta rüzgâr, toprak, su gibi tabiat unsurlarının kokuları, ikinci grupta sevgilinin fizikî güzellik unsurlarının koku kaynağı olması, üçüncü grupta ise sevgi, cömertlik gibi soyut kavramların tesirlerini ortaya koymak maksadıyla bu kavramlara yüklenen kokuyla bağlantılı kavramlar bulunmaktadır (2019: 252). İncelenen beyitler göz önüne alındığında amber, Turan'ın sınıflandırmasındaki tabiat unsurları maddesine dâhil edilebilir. Ayrıca beyitlerde amberin getirildiği coğrafyanın, mahiyetinin, amberden yapılan eşyaların, sağlık alanında şifa kaynağı olarak görüldüğünün, beyitlerde hangi unsurlara teşbih edildiğinin tespit edildiği görülmektedir. Amberin mahiyeti hakkında verilen bu bilgiler ışığında şiirde ne şekilde ele alındığı çalışma kapsamında taranan divanlarda tespit edilen beyitlerden hareketle ortaya konulmaya çalışılacaktır³.

1. Amberin Mahiyeti ve Menşei

Bir deniz hayvanının kismuk ya da dışkısından elde edildiği belirtilen amberin sudan hafif olduğu için denizin yüzeyinde kalması ve dalgalarla sahile vurması Şeyh Gâlib tarafından şu şekilde dile getirilmiştir;

Olur mu âşinâ hufran-ı zühd ummân-ı ma'nâya

Ana her hiss-i 'anberdir ki sâhilden zuhûr eyler Şeyh Gâlib D., G. 49-5

Amberin Osmanlı topraklarına uzak coğrafyalardan getirildiği bilinmektedir. Bu coğrafyalardan biri de Hindistan'dır. Hindistan, klasik şiirde bu coğrafyada yaşayan insanların tenlerinin koyu renkli olması, Hz. Âdem'in cennetten çıktıktan sonra Hindistan yakınlarındaki Serendib adasında bulunan Bezv (Nevz) Dağı'na gelmesi, orada yaşayan papağan ve tavus kuşu ile çıkarılan değerli maddeler vesilesiyle anılmaktadır (Turan 2009:142). Hint denizinin sığ kıyılarından da elde edilen (Şemseddin Sâmî 1989: 953) amber, Necâtî Bey'e göre inci ve yakut gibi kıymetli cevherlerle birlikte Hindistan'dan Anadolu'ya getirilmektedir (Yeniterzi 2010:315).

³ Çalışmadaki ahengi bozmamak amacıyla kullanılan divanların bazılarında bulunan transkripsiyon işaretlerine yer verilmemiş sadece uzun ünlüler gösterilmiştir. Kullanılan beyitlerin sonuna hangi divanlardan alındıkları belirtilmiş ve bazı kısaltmalar kullanılmıştır: Divan D., ebyat E., gazel G., kaside K., mukatta Mk., müfred Mf., sayfa s., tarihsiz t.y., terki-i bend Trk.

Ne tâcirdür ki yâkût u dür ile

Getürür Hind ilinden Rûma 'anber Necâtî Bey D., K.20-6

Hayâlî Bey, amberin elde edildiği muhitten kervanlarla başka diyarlara götürülmesini, sevgilinin ayva tüyelerine duyduğu sevdaya bağlamıştır;

Hatı sevdâsı ile'anber ide terk-i diyâr

Zülfinün nâfe-i Çin 'âşık-ı miskini ola Hayâlî Bey D., G.18-2

Amberin taneler haline getirilerek muhafaza edildiği kaplar "anberdân" olarak anılmaktadır. 18. yy. divan şairi Kânî "anberdân" adı verilen bu kaplardan, anberdânının içerisinde bir tane amberinin olmadığını ifade ederek bahsetmiştir;

İderdüm hâlin ol dâyı revîşli âfetün teşbih

Bu 'anberdânda bir habbe denlü 'anberüm yokdur Kânî D., K. 50-4

Âşık Çelebi, öd ile amberin bir micmer ya da buhurdanın içerisine konulup yakılmasını, güzel koku yaymasına bağlamıştır;

Kemâl-i ma'rifetüm yirümi od itdi benüm

Ki bûy için yanar odlara 'üd ile 'anber Âşık Çelebi D., K.14-126

Amber yandığında kokusu çok daha etkili bir şekilde alınır. Hamdullah Hamdi sevgilinin misk kokulu saç, bakışlarının büyüdü bütün âleme tesir etsin diye ateş üzerine amber saçtı manasına gelen beyitte amberin bu özelliğini vurgulamaktadır.

Gamzesi efsûnı te'sîr itmegiçün 'âleme

Âteş üzre saçdı 'anber kâkül-i müşkîn-i dost Hamdullah Hamdi D., G.16-3

Klasik edebiyatımızda sahip oldukları güzel koku vesilesiyle en çok anılıp kullanılan misk⁴ ve amberdir. Nitekim Bâkî, aşağıdaki beytinde müşg ve amberin daha fazla koku vermesi için ezilerek kullanıldığı gerçeğini, amberin sevgilinin kâkülünü görünce "ezildiğini" ifade ederek dile getirmiş, akabinde ezilen amberin saçlara sürüldüğünü belirtmiştir;

Müşg ü 'anber ezilürken göricek kâkülünü

Yine anlar başuñ üstinde senün yir ideler Bâkî D., G. 177-2

Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi amberin havan içerisine konularak ezilmesini "şakaik çiçeği, akik havan içinde abir gibi amber ezmiş" manasına gelen şu beyitle dile getirmiştir;

⁴ Misk ve klasik Türk şiirinde kullanımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Kartal, A. (2017). *Klasik Türk Şiirinde Misk. Osmanlı Edebî Metinlerinin Anlam Dünyası Sempozyumu*, 12-13 Mayıs 2017, Bilecik: 9-44.

'Abîr gibi saçınmaga 'anber itmiş sahk

Akik hâvan içinde şakâ'ik-i nu'mân Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi D., K. 26-21

Şair amberi, sevgilinin ayva tüylerinin gamıyla yanması sebebiyle kendisine benzettiğini ifade etmektedir. Ayrıca beyitte ham amberin daha uzun süre yandığı dolayısıyla daha uzun süre koku yaydığı gerçeğine dikkat çekilmektedir;

Şimdi yanmakta gam-ı hattun ile Yahyâveş

"Dahî çok puhte olur pâdişehim anber-i hâm Şeyhülislâm Yahya D., G. 235-5

Şeyhülislâm Yahyâ, meclis mumunun fitilini kıskanan kişinin micmer ya da buhurdanda her gece sabaha kadar amber yaktığını ve şala büründüğünü söyleyerek, o dönemde evlerde buhurdanlarda sabaha amber yakıldığını ifade etmektedir;

Reşk ider âdem fitîl-i şem`-i bezmün hâline

Subha dek `anber yakar her şeb bürinür şâlîna Şeyhülislâm Yahya D., Mf. 13

Bâkî'nin aşağıdaki beytinde hil'atin yakasının amber koktuğu ifade edilmektedir. Bunun sebebi o dönemde giysilerin yakasına ve muhtelif yerlerine amber sürülmesinin yanında saçlara ve yüze de amber sürülmesidir. Beyitte amber kokan zülfün hilatin yakasına düştüğü belirtilmektedir;

Zülf-i siyehün mübârek olsun

Zî-hil'at-i 'anberîn-girîbân Bâkî D., G. 375-3

Klasik şair her ne kadar tabiattan alınan unsurlarla sevgiliye ait güzellik unsurlarını betimlese de bu unsurların hiçbiri sevgiliyle yarışacak özellikte ve değerinde değildir. Bilindiği üzere klasik şiirde sevgili her daim sahip olduğu özellikler yönünden üstündür. Hatta tabiatta bulunan güzellik unsurları sevgiliden gelmekte, onun güzelliğinden kaynaklanmaktadır. Nitekim aşağıdaki beyitte de bu fikri görmek mümkündür. Edirneli Nazmî klasik edebiyatın sık kullanılan teşbihlerinden bazılarını sıralayarak yanakların taze gül yaprağından, saçın ise misk ile amberden daha latif olduğunu söylemektedir;

Ruhların cânâ gül-i terden latîf

Saçların misk-ile 'anberden latîf Edirneli Nazmî D⁵, s.1779

⁵ Çalışmada kullanılan bütün divanlarda beyitlerin hangi nazım şeklinin kaçınıcı beyti olduğu belirtilmiştir. Bunun tek istisnası Edirneli Nazmî Divânı'dır. Bu divanda beytin geçtiği sayfa numarası verilmiştir. Sebebinin divan metni üzerinde çalışan Sibel Üst şu şekilde açıklamaktadır:

"...şairin, şiirini yazarken; aruz veznine göre ve vezin dâhilinde revîye göre bir tertip sistemi ile oluşturulmasıdır. Şair kullanacağı vezni, kafiye'nin kaç harften ve hangi harflerle oluşturacağını, revîyi ayrıntılı olarak bir başlık hâlinde şiirinin başına yazar ve şiirini de belirttiği kalıba uygun olarak vücuda getirir. Çizdiği kalıba uygun olan ilk şiirden sonra yine bu kalıpla aynı nitelikleri gösteren "nazire" gazel, murabba, muhammes vb. nazım şekilleri ile şiirler yazar. Bu Klâsik Türk edebiyatında şimdiye kadar

Sevgilinin saçı, klasik şiirimizde daima amberden daha üstün tutulmuştur. "Amber tomarı (hiç) senin saçın gibi olur mu" ifadesinde amaç, aslında soru sormak ya da cevap almak değil, bilakis amberin sevgilinin saçıyla asla bir olmadığı, hatta onunla yarışamayacağı düşüncesini vurgulamaktır. Çünkü bu unsurlara sahip oldukları güzellik ve özellikler bizzat sevgili tarafından verilmiştir;

Zülfün gibi olur mı-ki tomâr-ı 'anberîn

Hattun misâli var-mı 'aceb müşg-bâr hat Vusûlî D., G.90-4

2.Yapımında Amber Kullanılan Eşyalar

2.1. İçecek

Şentürk anberiyenin, özellikle rakının erbabı arasında mecazî olarak bu adla anıldığını ifade etmektedir. (2016:322). Sözlükte "kokulu bir içecek" olarak zikredilen (Redhouse 2015: 1324) anberiyenin içerisine ya amber katıldığı ya da amber gibi güzel kokuya sahip olduğu söylenebilir. Beyitte geçen, "pâşam buyur bir anberiyeye iç" ifadesi de anberiyenin bir içecek olduğunu göstermektedir;

Pâşam buyur bir 'anberiyeye iç deyüp döker

Dürr-i niyâzi duhter-i sakız şapır şapır Kânî D., E. 48

2.2. İlaç

Kokusu ve rengi bakımından kurulan çeşitli ilgi ve benzerlikler vasıtasıyla şairlerin sıklıkla beyitlerine konu ettikleri amberin hâlis olanları, özellikle daralmış ve kasvetli gönlü açmakta ve ona ferahlık vermektedir. Beyitlerde gönül acısı ve darlığı çekenlerin kalplerini ferahlatmak için halis amber kullandıkları belirtilmektedir;

Yârun nola her gâh hayâl-i hatın itsem

Zîrâ ki virür kalbe ferah 'anber-i hâlis Edirneli Nazmî D, s.1627

Kıldı gönlümüzi ol zülf-i mu'anber hâlis

Getürür kalbe safâ ger ola 'anber hâlis Vusûlî D., G.87-1

2.3. Mürekkep

Klasik Türk şiirinde amberin kalem, mürekkep, şiir, satır gibi unsurlarla renk, koku, şekil bakımlarından benzetme ilişkisi içerisinde kullanıldığı görülmektedir. Bilindiği gibi amberin rengi koyudur. Bu koyuluk, aslında amberin midesinde olduğu hayvanın hem çok sevdiği hem de en önemli besin kaynaklarından biri olan mürekkep balığından kaynaklanmaktadır. Bu balığı ne kadar çok tüketirse amberin rengi o denli koyulaşmaktadır. Bu sebeple mürekkep yapımında da amber kullanılmıştır. Böylece amber kokulu mürekkep elde edilmiştir (Erdem 1991: 7-8). Yazı yazmakta kullanılan mürekkeplere bazen misk ve amber gibi güzel kokulu maddeler konulması

rastlanılmayan bir durumdur..." (Edirneli Nazmî Divanı, 2018: 34) [57766,edirneli-nazmi-divanipdf.pdf](https://dergipark.org.tr/tr/pub/littera)
(ktb.gov.tr)

sebebiyle bu mürekkeplerle yazılan kitapların kaleme alınmalarının üzerinden çok zaman geçse de sayfaları açıldığı zaman güzel koktukları bilinir (Şentürk 2016:319). Bâkî, "ud ve amber varsa kitap yazarken kalem ve mürekkep elinde olur" manasına gelen beytinde bir taraftan kokusuyla meşhur bir ağaç türü olan uddan/ödden kalem yapıldığını belirtirken, diğer taraftan mürekkebi de rengi yönünden amberle irtibatlandırmıştır;

Zamân-ı kitâbetde kil ü mürekkeb

Elinde olur var ise 'ûd u 'anber Bâkî D., K. 3-18

2.4. Mum

Amberin güzel kokusundan çeşitli mekânlarda faydalanmak için ya yapılan mumların içerisine amber katılmakta ya da amber buhurdan veya micmerlerde yakılmaktaydı. Nitekim yandığında etrafına güzel koku yayması için yapım aşamasında mumların içerisine amber katıldığını Bâkî, sevgilinin boyunu güzel kokmasından dolayı içine amber katılmış bir muma benzeterek belirtmiştir;

Murassa' câmdur agzun leb-â-leb sükkerî şerbet

Mu'anber şem'dur kaddün ki ser-tâ-pâ mu'attarsın Bâkî D., G. 347-6

2.5. Takı

Taze amberin bitkisel bir zamkla karıştırılarak yoğurulmasıyla elde edilen hamurdan amber kokulu farklı gereçlerin yapıldığı bilinmektedir. Bu tür eşyalar, amber kokmaları sebebiyle tercih edilmişlerdir. Amber hem güzel kokması hem sağlığa iyi gelmesi hem de afrodisyak etkisinin olduğu düşünülmesi sebebiyle tespih, fincan, takı gibi eşyaların yapımında kullanılmıştır. Takı yapımında amberin bazen şekil verilerek tek olarak kullanıldığı bazen de üzerine inci ve değerli taşlar eklenerek kullanıldığı bilinmektedir. Amber tanelerinden yapılan kolyeler tenle temas ettiklerinde vücut sıcaklığından dolayı kokularını salarlar (Şentürk 2016:321). Amberden yapılan kolyelere anberîne adı verilmektedir. Nitekim Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi sevgiliden gelen kokunun ya taktığı anberiyeden ya da misk kokulu kahkülünden kaynaklandığını belirtmektedir. Beyitte murassa yani değerli madenlerle süslenmiş bir anberineden (amberle doldurulmuş/amberden yapılmış kolye) bahsedilmektedir;

Yâ murassa' 'anberîne takdı dilber boynına

Yâ 'arak-rîz oldı yekser kâkül-i müşkîn-i dost Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi D., K.13-6

Revânî, aşağıdaki beytinde kolunda oluşan yaralar ile "anberîne" arasında renk ve sıralanış bakımından ilgi kurmuştur. Buna göre âşğın kolu sevgilinin boynuna dolandığında kolun üzerindeki yaralar "anberîne" yerine geçecektir;

Kolumı dâglar ile eyledüm ben

'Arûs-ı hüsnün için 'anberîne Revânî D., G.363-2

2.6. Terazi

Cem Sultan Hz. Yusuf'un teraziyle tartılarak ağırlığına altın karşılığında satılması olayına telmih yaparken kefelere amberden yapılmış teraziden bahsetmektedir (Kartal 2017: 32);

Keffesi 'anber terâzûya çeküp cân Yûsuf'ın

Sanasın müşg-ile tartar kâkül-i müşgîn-i dost Cem Sultan D., G. 20-7

2.7. Tespih

Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi'nin aşağıdaki beyti ise amberden yapılan tespihlerin mevcut olduğu bilgisini günümüze aktarmaktadır;

Başına vaz eyleyüp la'fîn lebin sen şâh için

Düzdi bir tesbîh-i 'anber kâkül-i müşkîn-i dost

Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi D., K.13-21

Tavus kuşunun kuyruğu ile tuğra arasındaki benzetmenin dikkat çektiği aşağıdaki beyitte, güzel kokması için amber karıştırılmış mürekkeple yazılan tuğraya dikkat çekilmiştir;

Hattı üzre halka halka bir düm-i tâvûsveş

'Anberîn tuğrâya benzer kâkül-i müşkîn-i dost Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi D., K.13-2

3. Sevgilinin Fizikî Güzellik Unsurları ve Amber

3.1. Ayva Tüyü (Hat)

Klasik Türk şiirinde sevgilinin fizikî güzellik unsurlarından olan hat/ayva tüyü kokusu bakımından abîr, amber, benefşe, misk, leylâk, nilüfer, reyhan, semen, sümbül gibi unsurlarla birlikte anılır. Ayrıca hat amber, abîr ve müşg ile anılırken sadece kokusu değil rengi bakımından da bu unsurlarla ilişkilendirilir (Şahin, 2012: 388). Ele alınan beyitlerde sevgilinin hattı yani ayva tüylerinin rengi, kokusu ve şekli itibarıyla ambere benzetildiği görülmektedir. Kadınların güzel kokmak amacıyla saçlarına, yüzlerine ve giysilerine sürdükleri amberi erkekler de aynı amaçla saçlarına, yüzlerine, sakallarına ve giysilerine sürerek kullanmışlardır. Ahmedî, sevgilinin güle benzeyen yanğındaki beni misk kokan reyhana benzetirken, goncaya benzeyen dudağının üzerindeki tüyleri de amber kokan noktalara teşbih etmiştir;

Gül yanagunda hâlün gonca-lebünde hat

Reyhân-ı müşg-bûydu u 'anberîn nukât Ahmedî D., G.315-1

Necâtî Bey, zülfün altına saklanan amber kokulu ayva tüylerini gönlü ele geçirmek için pusuya yatmış olan bir asker olarak nitelendirmiştir;

Zülfün altında sinüb hatt-ı mu'anber gizlenür

San ki dil almag için pusıda leşker gizlenir Necâtî Bey D., G.124-1

Taze amberin kokusunun daha çok ve etkileyici olmasından hareketle Revânî, yeni yetme sevgilinin amber sürülmüş hoş kokulu ayva tüylerinin can meclisini güzel kokuya gark ettiği görüşündedir;

Kıldı hoş bûyile cân bezmin mu'attar hatt-ı yâr

Bûyi olurmuş ziyâde olsa 'anber tâzece Revânî D., G.377-4

Aşağıdaki beyitte sevgilinin tıraş olurken kesilen ayva tüylerinin güzellik denizinin dalgasının vurmalarıyla ortaya çıkan (dökülen, sahile vuran) amber olduğu sanılmakta ve ayva tüyleri ambere benzetilmektedir;

Hatt-ı rûyın tîg ile oldukca yârün ser-tırâş

Sanurın bahr-i melâhat mevc urup 'anber döker Nev'î-zâde Atâyî D., G. 42-2

3.2. Ben (Hâl)

Sevgilinin fizikî güzellik unsurlarından beyitlerde sıklıkla işlenenlerden biri de "ben" dir. Klasik şairler şiirlerinde "ben" in Arapça karşılığı olan hâl (خال) ile yine Arapçada durum, keyfiyet manasındaki hâl (حال) kelimesi arasında cinas sanatından faydalanarak etkili bir anlatım oluşturmuşlardır. Şairlerin hayalleri, özellikle ben söz konusu olduğunda oldukça geniştir. Ben, sevgilinin yanağına zülûf kaleminden düşmüş bir noktadır. Renginden dolayı bir karabiber tanesi, mercimek, misk ya da amberdir. Dudak Kevser'se ben, yine renginden dolayı cennetteki Bilal-i Habeşî'dir. Eğer sevgilinin dudağı şekerse ben dudağın üzerindeki konumuyla şekere konmuş sinektir. Sevgilinin yanağı laleye benzetildiyse ben lalenin ortasındaki siyahlıktır. Çene çukuru kuyuya benzetiliyorsa ben kuyunun yanındaki Hârut'tur (Pala 2005:184; Koşık 2020: 115-116). Benin bir güzellik unsuru olması sebebiyle Osmanlı kadınları amberi laden reçinesiyle yoğurarak elde ettikleri hamurdan küçük parçalar kopararak amber kokulu sunî benler yapıp kullanmışlardır (Erdem 1991:8).

Ahmedî'nin aşağıdaki beytinde, gönül sevgilinin çenesinde bulunan gamzenin yanındaki amber bene tutulur, ancak gamzenin yanındaki bene ulaşmak için geçeceği yolda kuyu (çenedeki gamze, çene çukuru) olduğundan haberi yoktur. Beyitte amber ben yolunda tuzak olan ve ulaşmak istenen bir nesne konumundadır;

'Anber benine kaldı zenahdânunun gönül

Bî çâre bilmez idi ki yolında çâh ola Ahmedî D. G.4-3

Bâkî, sevgilinin amber kokan benini, klasik şiirimizde güzel kokusuyla meşhur olan saf miske benzetmiştir;

Bâkıyâ hâl-i 'anberîni anun

Nâfe-i müşg-i nâbdur gûyâ Bâkî D., G. 14-6

Güzelin yüzü beyaz ve parlak oluşu sebebiyle Anadolu'ya benzeten Necâtî Bey, bu yüzün üzerindeki amber kokulu benleri de Anadolu'daki güzellere teşbih etmiştir;

Dedim ol yüzde neden hâl-i mu'anber çoğ olur

Dedi bu Rûm ilidir bunda güzeller çoğ olur Necâtî Bey D., G. 110-1

Bâkî aşığıdaki beyitte dünya pazarında sevgilinin yanağındaki beni gibi amber kokan bir sinekten başka bir şeyin dikkatini çekmediğini ifade ederken, sevgilinin benini rengi ve kokusu bakımından amber kokan bir sineğe benzetmektedir. Klasik şiirde sevgilinin dudağı; şeker, hurma ve benzeri gibi tatlılara teşbih edilir. Bu sebeple dudağın yakınlarında bulunan siyah benin amber kokan bir sineğe benzetilmesi olağandır. Amberin güzel kokulu şekerlerin yapımında kullanıldığı da düşünülürse; sevgilinin yanağının amberli şekere, yanaktaki benin ise amber kokan sineğe benzetildiği söylenebilir (Özcan 2023:102).

Bâzâr-ı dehr içinde gözüme tokınmadı

Hâl-i 'izâr-ı yâr gibi 'anberîn meges Bâkî D., G. 209-4

Periye benzettiği sevgilisinden ayrı düşen şair özlem çekmektedir. Edirneli Nazmî sevgilinin amber kokan sineğe benzettiği beninin hayali gözünün önünde uçtuğunu belirtirken amber kokan sineği sevgilinin benine teşbih etmektedir;

Bir 'anberîn meges gibi hicründe iy perî

Her dem benüm gözümde uçar ol hayâl-i hâl Edirneli Nazmî D., s. 2270

Sevginin rengi bakımından Hintliye benzetilen saç, amber kokulu bene yaslanmaktadır. Amber kokulu ben şekli bakımından yastığa benzetilmiştir (Eyduran 2010: 194);

Nive gönüllenmesün Hindû-yı zülfün dostum

Girde-bâliş yirine hâl-i mu'anber yasanur Necâtî Bey D. G. 150-4

Mezâkî çevgana teşbih ettiği saçın kıvrımında bulunan amber kokulu benleri, şekil bakımından topla irtibatlandırmıştır (Eyduran 2010: 196).

Ser-i gîsû-yı zer-târında hâlin gör ne hoş düşmüş

Ham-ı çevgân-ı rengîne mu'anber gûy-ı istignâ Mezâkî D., G. 8-3

Klasik şiirde benin renginden dolayı Hintli, Arap veya siyah tenli insanlara teşbih edildiği sıkça görülür. Bilâl, tam adıyla Bilâl-i Habeşî, Habeş asıllı siyahî bir köleyken İslâm'ı kabul etmiş, hatta bu sebeple birçok işkence görmüştür. Hz. Ebubekir'in onu satın alarak azat etmesinden sonra Hz. Peygamberin öğrettiği ezanı okumasıyla meşhurdur (Fayda 1992: 152). Bu beyitte de sevgilinin amber kokan beni, siyahî olan Bilâl'in yüzünün izine benzetilmiştir. Sevgilinin yüzü Kâbe'ye benzetilirken amber kokan benini görenlerin Bilâl'in yüzünü Kâbe duvarına sürdüğünü zannedecekleri belirtilmiştir;

Gör harîm-i hüsn içre hâl-i 'anber-fâmını

San Bilâl urdı yüzini Ka'benün dîvârına Emrî D., G. 433-5

Aynı şekilde Bâkî de amber kokan ayva tüylerini adı Reyhan olan Habeşli bir köleye benzetir (Şahin 2012: 403).

Ruhsarûna hatt-ı 'anber-efşân

'Âbd-i Habeşîdûr adı Reyhân Bâkî D. G. 375-1

3.3. Göz (Çeşm)

Klasik şiir de bazen gözün de rengi bakımından ambere benzetildiği müşahede edilmektedir. Nitekim Edirneli Nazmî şu beytinde sevgilinin gözü ile amber arasında ilgi kurmuştur;

Togrusı der kaddüne 'ar'ar diyen

'Aynını der çeşmüne 'anber diyen Edirneli Nazmî D., s.2720

3.4. Kirpik (Müjgân)

Kâmî sevgilinin kirpiklerini gözün üzerine çekilen ve amber kokan bir perde olarak nitelendirmiştir;

Çeker müjgânı kat kat çeşmi üzre 'anberîn perde

Yine ol mest-i nâz âlûde-i hâb olmak istermiş Kâmî D., G.105-4

3.5. Saç (Saç- Zülf- Kâkül)

Sevgilinin amber kokulu saçıyla amberi aynileştiren Ahmedî, aklına sevgilinin saçı düştüğünde, zihnini amber kokusu sardığını şöyle ifade etmektedir;

La'lün çü zikre gele olur şekerîn-mezâk

Zülfün çü fikre düşe olur 'anberîn dimâg Ahmedî D. G.324-4

Ahmedî bir başka beytinde saçla amber, benle misk tanesi, dudakla lâl, dişle ipe dizilmiş cevher arasında şu şekilde ilgi kurmuştur;

Saçun 'anber benündür dâne-i müşg

Lebün la' ü dişün silk-i güherdür Ahmedî D. K.33-2

Aşağıdaki beyitte zülfün ambere teşbih edildiği müşahede edilmektedir;

Lebi mey zülfi 'anberdür teni sîm

O dilber kıymetin bilmez 'aceb hâm Edirneli Nazmî D., s. 2299

XVI. yy şairlerinden Emrî sevgilinin alını üzerine dökülen amber kokulu kâküllerini şekil olarak cim harfine benzetmiştir;

'Anberîn kâkül cebînün üzre şekl-i cîmdür

Zerre agzun mihr üstinde yazılmış mîmdür Emrî D., G. 121-1

Ahmedî saçı rengi ve kokusu bakımından sevgilinin yüzünün parlaklığını örten amberden yapılmış siyah bir çadıra benzetmiştir;

Mukayyed itdi ser-â-ser cihânı bir kıl-ıla

Saçun sevâdı ki nûr üzre çetr-i 'anber olur Ahmedî D. G.198-5

Klasik şiirde sevgilinin saçının kokusu, âşığa saba rüzgârı tarafından taşınmaktadır. Klasik şairlerin şiirlerindeki âşık tipi, sevgilinin saçının kokusunun daima kendisiyle olmasını arzu eder. Saça yani sevgiliye ulaşabilmek amacıyla onun kokusunu takip eder. Sevgilinin saçının kokusu âşık için rehberdir. Âşık bu koku karşısında özleminden ağlayıp inler, çaresiz kalır, dert sahibi divane olur. Ancak aynı koku diğer taraftan aşk derdinin ilacı, âşığın ruhunun gıdasıdır. Bu kokuyu çoğu zaman sabâ taşımaktadır (Demir 2015: 74-75). Bu sebeplerle bazı beyitlerde rüzgârın sevgilin kokusunu taşıyan bir aracı konumunda olduğu görülmektedir. Sevgilinin saçlarının o güzel kokusu, eğer saba rüzgârı tarafından bahçeye ulaştırılırsa, bahçedeki bütün çiçeklerin amber koktuğu görülecektir;

Sabâ bâğa irgürse zülfün nesîmin

Olurdi ser-â-ser mu'anber şükûfe Sehâbî D., K. 6-11

Saba rüzgârının amber kokulu estiğini söyleyen Emrî ise bu kokunun sevgilinin kâküllerini taramasından dolayı mı oluştuğunu sormaktadır. Zira kâkül tarandıkça amber kokusu etrafa yayılmaktadır;

'Anber-âmîz eser nesîm-i sabâ

Yâ Rab ol yâr kâkülün mi tarar Emrî D., G. 202-2

Klasik şiirde bütün dünya sevgilinin etrafında dönmektedir. Bu durumda tarağın bağrının doğranması da aynaların duvara asılması da hep sevgili içindir. Revânî, tarağın bağrının sevgilinin amber renkli saçı için doğrandığını yani tarağın bağrının "diş diş" olduğunu belirtmiştir. Saç, rengi bakımından ambere benzetilmektedir;

Tograndı bagrı şânenüñ bu zülf-i 'anber-reng için

Asıldılar âyîneler ol yâr-i şûh u şeng için Revânî D., G.288-1

Edirneli Nazmî sevgilinin uzun boyunu serviye, küçük ağzını goncaya kırmızı yanağını güle, siyah saçlarını ise ambere benzetmiştir;

Servidür yüce boyı küçücek agzı gonçe

Al yanagı gül ü kara saçı 'anber Ferruh Edirneli Nazmî D., G.1223-3

Yine Edirneli Nazmî, âşığın gönlünün gamlı olmasını saçı sümbül, yüzü gül, zülfü amber renkli şuh bir sevgiliye bağlamaktadır;

Gam-gîndurur dâyim gönül bir yâr-ı şûh u şeng için

Bir saçı sümbül yüzi gül bir zülf-i 'anber reng için Edirneli Nazmî D., s.2614

Sevgilinin her iki yanağını da micmere benzeten Bâkî yanaklarına dökülen saçlarının kıvrımını ambere benzetmiş ve ambere benzetilen bu saçların ve yanağın micmerinde yanarak etrafa güzel kokular saçtığını belirtmiştir (Güfta 2009:1321).

Nefha-i 'anber tutar zülfi hamından 'âlemi

Kanda gitse iki yanında iki micmer bile Bâkî D., K.10-2

4. Amberin Benzetildiği Diğer Unsurlar

4.1. Ağaçların Gölgesi

Amberin zaman zaman deniz kıyılarında zaman zaman açık denizde büyüklü küçüklü kütleler halinde bulunduğu bilinmektedir. Beyitte ağaçların gölgelerinin amber dalgaları olarak tasavvur edildiği görülmektedir;

Virmede kalbe ferah Göksu hıyâbânında

Mevc-i 'anber gibidür sanki zilâl-i eşcâr Arpaemîni-zâde M. Sâmî D., K.16-22

4.2. Dağ

Arpaemini-zâde Mustafa Sâmî saba rüzgârının sevgilinin ahlâkının kokusunu çöle ulaştırdığı takdirde, akarsuların gül suyu, dağların ise amber yığınları olacağını belirtmiştir;

Her cebel bir tûde-i 'anber olur cûlar gül-âb

Bûy-ı ahlâkın beyâbâna nisâr itse sabâ Arpaemîni-zâde M. Sâmî. D., K.9-54

4.3. Hintli

Edirneli Nazmî, sevgilinin yanağındaki beni rengi bakımından Anadolu'ya saf amber satmak amacıyla gelmiş olan Hintli bir tüccara benzeterek amberin Hindistan'dan Anadolu'ya getirildiğini vurgulamıştır;

Tâcir-i Hindûdur hâlün 'izârunda kim ol

Rûma gelmişdür hatundan 'anber-i sârâ satar Edirneli Nazmî D., s. 1163

4.4. Kalem

Klasik şiirde idealize edilmiş bir sevgili tipi hayal edilmiştir. Her uzvu doğadaki en mükemmel en dikkat çekici örneklere teşbih edilir. Bu sebeple sevgilinin kokusu alelade bir koku olamaz. Sevgilinin kokusu amber, misk, yasemin gibi unsurlara benzetilir. Şair sevgilinin zülfünün kokusunu anlatabilmek için miskin mürekkep, amberin kalem olması gerektiğini ifade etmiştir;

Bûy-ı zülfün şemmesin vasf itmek olurdu eger

Mümkün olaydı mürekkeb misk olup 'anber kalem Âşık Çelebi D., K.7-31

4.5. Kişileştirme

Beyitlerde zaman zaman amberin kişileştirildiği de görülmektedir. Nitekim sevgilinin güzel kokulu yaradılışına amber bile kul olur (Turan 2019: 266);

Kul oldı hulkuna cânıla ‘anber

Olalı sîretünün müşgi fâyh Ahmedî D., K. 16-8

Ahmedî'nin bir başka beytinde ise sevgilinin saçının kokusunun hoşluğu ve çekiciliği karşısında ezilen misk ve amber bu defa sevgilinin saçına kul olmuşlardır;

Saçuna kul yazıldı müşg ü ‘anber

Bu mukbil oldı lâ-büd ol mübârek Ahmedî D. G.347-2

4.6. Satır

Şair doğada denizin üzerinde kütleler halinde bulunan amberi kâğıdın üzerindeki satırlara benzetmiştir. Memduhun temiz yazısının sayfası belagat ve fazilet okyanusu ve sanki üzerinde dalgalanan satırı da amberdir. Yani okyanusun yüzeyi, memduhun temiz ve amber kokulu yazı yazması sebebiyle faziletlidir.

Mevc urur üstinde ‘anberdür sûtûri gûyiyâ

Safha-ı tahrîr-i pâki lücce-i fazl u beyân Nev’î-zâde Atâyî D., K. 7-20

4.7. Suçlu

Osmanlı döneminde adi suçluların cezalandırılmak amacıyla yüzlerine kara çalınarak sokaklarda dolaştırıldığı bilinmektedir (Özkan 2007: 317). Sehî Bey, kokusundan dolayı sevgilinin misk kokulu kâkülüne öykünen amberi renginden dolayı yüzüne kara çalınan bir suçluya benzetmiştir;

Kâkül-i miskînüne öykündüğüçün rûzgâr

Kara dürtüp yüzine teşhîr itdi ‘anberi Sehî Bey D., G.264-3

4.8. Şiir

Bâkî “eğer şiirim ham ise de ham amberdir” derken olgunlaşmamış henüz mükemmelliğe ulaşmamış olduğu düşünülen şiirinin bu haliyle bile çok kıymetli olan ham ambere benzediğini vurgulamaktadır.

Puhtedür gayrılar eş’ârı velî puhte piyaz

Hâm ‘anberdür eger hâm ise de bu eş’âr Bâkî D., K. 18- 50

4.9. Toprak

Klasik şiirde toprak koku ve toprak renk ilişkisi sıklıkla karşımıza çıkar. Toprak koku bakımından abîr, amber, gül suyu, kâfur, misk, nâfe, şeşâmm, nûkhet gibi kavramlarla birlikte ele alınırken rengi bakımından çoğunlukla siyah renkle ilişkilendirilir (Turan 2019: 475-477). Revânî'nin kasidesinden alınan beyitte şairin övdüğü yerin toprağını

misk ile ambere teşbih ettiği görölmektedir. Misk ve amber hem renk hem de koku bakımından toprağa teşbih edilmiştir;

Hevâsı hoş suyu dil-keş türâbı misk ile ‘anber

Ne zîbâ dil-güşâ yirdür ne hoş ‘âli-mekân kal’a Revânî D., K.31-18

“Ayağının toprağını sürmeye benzeteyim mi, bir kara çamur ambere benzer diyeyim mi?” manasına gelen beyitte şair, “ayağının toprağını sürmeye benzeteyim mi” derken rengi bakımından toprakla amber arasında benzerlik ilişkisi kurmuştur;

Teşbîh ideyin mi kademi hâkine kühli

Bir kara gili ‘anbere beñzer diyeyin mi Emrî D., G.544-3

4.10. Yıldız

Sevgiliyi Ay’a benzeten şair “Allah senin güzellik gökyüzünü nurdan mı yaptı?” sorusundan sonra bulut ve yıldızın abir ve amberden olduğunu belirtmiştir;

Sipîhr-i hüsnüni Hak nûrdan idüp ey meh

Sehâb u encümin itmiş ‘abîr ü ‘anberden Emrî D., G. 411-4

SONUÇ

Amber, Osmanlı toplumunun gündelik hayatında önemli bir yeri olan, uzak coğrafyalardan getirilmesi ve zor bulunması sebebiyle de oldukça kıymetli bir maddedir. Ancak onun bu kadar aranan bir nesne olmasındaki en önemli amil hiç kuşkusuz sahip olduğu eşsiz kokusudur. Amberin vücuda, yüze, saça, kaşlara, giysilere sürülmesi tüm bu unsurların beyitlerde koku bakımından amberle birlikte kullanılmasına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra beyitlerde saç, hat, ben, göz, kirpik, kaş gibi sevgilinin fiziki güzellik unsurları renkleri ve şekilleri bakımından da ambere teşbih edilmiştir. Sevgili uzaktaysa onun ambere benzeyen kokusunu taşıyanın rüzgâr olduğu tasavvur edilmiştir. Ağaçların gölgesi, kâğıdın satırları, amberli mürekkeple yazılması sebebiyle şiirler, kalemler ya amber kokar ya da amber gibi koyu renklidir. Yiyecek ve içeceklere katılması, muhafaza edilecek özel kaplar yapılması, reçine ve amber karıştırılarak yapılan tespihler, teraziler, fincanlar, takılar hep amberle anılmıştır. Ambere en çok teşbih edilen hiç kuşkusuz sevgilinin saç (kâkül, zülûf), beni ve ayva tüyledir. Gündelik hayatta saça, sakala, yüze, bene, tene ve giysilere sürülen amberli kokular bu unsurların hepsinin koku bakımından ambere benzetilmesine, onunla anılmasına sebep olmuştur. Amberin sadece koku bakımından değil bahsedilen unsurlarla renk bakımından da benzetildiği görölmektedir. Siyah renkli sinekler âşığa sevgilinin benini hatırlatmaktadır. Dađlar aslında amber yığınlarıdır, ayağımızın altındaki toprak amberdir. Amber bazen de kişileştirilir; sevgilinin saçına ya da güzel yaradılışına kul olur. Ancak en nihayetinde sevgiliyle yarışacak kıymette değildir. Onun üstünlüğünü kabul eder. Hülâsa beş duyu organımızla algıladığımız çoğu unsur ambere benzetilebilir ve hatta gerçek dünyaya has unsurlar şaire yeterli gelmezse hayallerimiz bile amber kokmaya mahkûmdur.

KAYNAKÇA

Abdülaziz Bey. (2023). *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*. Arısan, D. Arısan Günay (hızl). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Ahmedî Dîvân (yty). hızl. Yaşar Aydoğan. [Ahmedî Dîvânı \(ktb.gov.tr\)](http://ktb.gov.tr)

Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmi Dîvânı. (2017). hızl. Fatma Sabiha Kutlar Oğuz. [Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmi Dîvânı \(ktb.gov.tr\)](http://ktb.gov.tr)

Âşık Çelebi Dîvânı. (2017). hızl. Filiz Kılıç. [Âşık Çelebi Dîvânı \(ktb.gov.tr\)](http://ktb.gov.tr)

Bâkî Dîvânı, (yty). hızl. Sabahattin Küçük. [Bâkî Dîvânı \(ktb.gov.tr\)](http://ktb.gov.tr)

Batıslam, Dilek (2005). "Divan Şiirinde Saba". *Osmanlı Araştırmaları - Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu'na Armağan-II*. (26): 95-117.

Bursalı Rahmî Dîvânı. (2017). hızl. Mustafa Erdoğan. [Bursalı Rahmî Dîvânı \(ktb.gov.tr\)](http://ktb.gov.tr)

Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı. (1989). hızl. Halil Ersoylu. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Çakır, Sevgi (2021). *Orta Çağ İslâm Dünyasında Koku: Misk Amber Kâfur*. Yüksek Lisans Tezi. Amasya: Amasya Üniversitesi.

Demir, Muhammet Ali (2015). *Divan Şiirinde Sevgilinin Saçının Kokusu*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

Devellioğlu, Ferit (1998). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

Diktaş, Mustafa Yakup (2012). *Misk ü Amberden Parfüme Türkiye'deki Koku Kültürünün Dönüşümü*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Edirneli Nazmî Dîvânı. (2018). hızl. Sibel Üst. [Edirneli Nazmî Dîvânı \(ktb.gov.tr\)](http://ktb.gov.tr)

Emrî Dîvânı. (yty). hızl. Ali Yekta Saraç. [Emrî Dîvânı \(ktb.gov.tr\)](http://ktb.gov.tr)

Erdem, Sargon (1991). "Amber". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (3): 7-8.

Erünsal, İsmail (1988). "Mu'îdî'nin Miftâhu't-Teşbih'i". *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*. 7(8): 215-272.

Erzurumlu İbrahim Hakkı. (2013). *Marifet-nâme*. hızl. D. Yılmaz. İstanbul: Ataç Yayınları.

Eyduran, Aysun (2010). "Klâsik Türk Edebiyatında Bir Güzellik Unsuru Olarak Hâl/Şâme". *Turkish Studies*. 5 (3): 146-176.

Fayda, Mustafa (1992). "Bilâl-i Habeşî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (6) :152-153.

Güfta, Hüseyin (2009). "Baki Divan'ında Siyah Renkli Unsurlar". *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 4(8): 1314-1373.

Hamdullah Hamdi Dîvânı. (yty). hızl. Ali Emre Özyıldırım. [Hamdullah Hamdi Dîvânı \(ktb.gov.tr\)](http://ktb.gov.tr)

LITTERA TURCA
Journal of Turkish Language and Literature

İssn: 2149-892X
Başlangıç: 2015
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/littera>

Cilt/Volume 10
Sayı/Issue 4
Güz/Autumn 2024

- Hayâlî Divanı*. (1992). hzl. Ali Nihat Tarlan. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hurton, Andrea (1995). *Parfümün Erotizmi-Güzel Kokuların Tarihi*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Kâmî Dîvânı*. (2017). hzl. Gülgün Erişen Yazıcı. [Kâmî Dîvânı \(ktb.gov.tr\)](http://ktb.gov.tr)
- Kandemir, Fatma (2008). *Bâki ve Nedîm'in Gazellerinde Sevgilideki Güzellik Unsurları*. Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Kânî Dîvânı*. (2017). hzl. İlyaz Yazar. [Kânî Dîvânı \(ktb.gov.tr\)](http://ktb.gov.tr)
- Kartal, Ahmet (2017). "Klasik Türk Şiirinde Misk". *Osmanlı Edebî Metinlerinin Anlam Dünyası Sempozyumu*. Bilecik: 9-44.
- Koşık, Halil Sercan (2020). "Divan Şiirinde Sevgilinin Güzellik Unsuru Olarak Püskürme Ben". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*. (12): 114-129.
- Köse Khıdırov, Burcu (2016). *Mekân Algısı ve Koku: Kokunun Mekân Tasarımına Potansiyel Katkıları*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Kurutluoğlu, A. (yty). *Türkiye Mektupları*. Tercüman 1001 Temel Eser.
- Mihri Hâtûn Divânı*. (2018). hzl. Mehmet Arslan. [58679,mihri-hatun-divanipdf.pdf \(ktb.gov.tr\)](http://ktb.gov.tr)
- Mutçalı, Serdar (1995). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- Necatî Bey Divanı*. (1963). hzl. Ali Nihat Tarlan. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Nefî Divanı*. (2018). hzl. Metin Akkuş. [Nefî Dîvânı \(ktb.gov.tr\)](http://ktb.gov.tr)
- Nev'î-zâde Atâyî Dîvânı*. (2017). hzl. Saadet Karaköse. [Nev'î-zâde Atâyî Dîvânı \(ktb.gov.tr\)](http://ktb.gov.tr)
- Okuşluk Şenesen, Refiye (2008). "Türk Süslenme Kültüründe Geleneksel Kozmetik Uygulamalar". *Halk Kültürü'nde Giyim-Kuşam ve Süslenme Uluslar Arası Sempozyumu Bildirileri*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları: 391-411.
- Ortaylı, İlber (2013). *Osmanlı Sarayında Hayat*. İzmir: Yitik Hazine Yayınları.
- Ozan, Vedat (2020). *Kokular Kitabı-II, Parfümler*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Ömeroğlu, Özge (2009). *Amber Taşının Takıda Sembolik ve Estetik Rolü*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Özcan, Nurcan (2023). "Bâkî Divanı'nda Koku ve Koku İle İlgili Unsurlar". *Asya Studies*. 7(25): 97-118.
- Özkan, Ömer (2007). *Dîvân Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı*. Kitabevi Yayıncılık.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Pala, İskender (2005). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.

- Redhouse, James William (2015). *Turkish And English Lexicon-New Edition*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Revânî Dîvânı*. (2018). hzl. Ziya Avşar. [Revânî Dîvânı \(ktb.gov.tr\)](http://ktb.gov.tr)
- Sarıkaya, Bekir (2010). *Rükneddin Ahmed'in 'Acâibu'l Mahlûkât Tercümesi*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Sehâbî Dîvânı*. (2017). hzl. Cemal Bayak. [Sehâbî Dîvânı \(ktb.gov.tr\)](http://ktb.gov.tr)
- Sehî Bey Dîvânı*. (2010). hzl. Hakan Yekbaş. [Sehî Bey Dîvânı \(ktb.gov.tr\)](http://ktb.gov.tr)
- Şafak, Yakup (1997). "Sürûrî'nin Bahrü'l Maârif'i ve Bu Eserdeki Teşbih ve Mecaz Unsurları". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. (4): 217-235.
- Şahin, Kürşat Şamil (2012). "Klasik Türk Edebiyatında Sevgilinin Ayva Tüyü/Hat". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5(23): 386-408.
- Şemseddin Sâmî. (1989). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Şentürk, Ahmet Atilla (2016). *Osmanlı Şiiri Klavuzu*. C-I. Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Şerafettin Râmî. (1994). *Enisü'l-Uşşak*. çev: Turgut Karabey vd. Ankara: Ecdâd Yayınevi
- Şeyh Gâlib Dîvânı*. (yty). hzl. Naci Okçu. [Şeyh Gâlib Dîvânı \(ktb.gov.tr\)](http://ktb.gov.tr)
- Şeyhî Dîvânı*. (2018). hzl. Halit Biltekin. [Şeyhî Dîvânı \(ktb.gov.tr\)](http://ktb.gov.tr)
- Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı*. (yty). hzl. Hasan Kavruk. [Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı \(ktb.gov.tr\)](http://ktb.gov.tr)
- Turan, Muhittin (2019). "Divan Şiirinde Toprak Motifi". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. 12(26): 468-487.
- Turan, Muhittin (2019). "XIV ve XV. Yüzyıl Divanlarında "Koku" Kavramı Etrafında Oluşan Benzetme ve Hayal Dünyalarına Bir Bakış". *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. (45): 251-272.
- Turan, Selami (2009). "Necâtî Beğ'in Şiirlerinde Yer Adları". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (20): 135-154.
- Türkçe Sözlük* (1998). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünyay Açıkgöz, Fatma (2012). "XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hediye ve Hediyeleşme". Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Vusûlî Dîvân [İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin]*. (2010). hzl. Hakan Taş. [Vusûlî Dîvânı \(ktb.gov.tr\)](http://ktb.gov.tr)
- Yazıcı, Esin Ezgi (2021). *Klasik Türk Edebiyatında Koku Kavramı (Ahmedî, Bâkî, Yahyâ Efendi ve Nedim Divanlarında)*. Yüksek Lisans Tezi. Artvin: Artvin Çoruh Üniversitesi.
- Yeniterzi, Emine (2010). "Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3 (15): 301-334.